
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΤΕΥΧΟΣ 1

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2026

Γνωστικό Πεδίο: Ανθρωπιστικές Επιστήμες
Γνωστικό Αντικείμενο/επίπεδο εκπαίδευσης: Ηθική (Γυμνάσιο)

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Στυλιανός Βιρβιδάκης, Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ

Επόπτρια/επόπτης:
Βάσω Κιντή, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Κωνσταντίνος Κορναράκης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Συγγραφέας:
Ιωάννης Σταματέλλος, Καθηγητής Φιλοσοφίας, Πρόεδρος Ινστιτούτου Φιλοσοφίας & Τεχνολογίας

Αξιολογητές:
Χαράλαμπος Βέντης, Αναπληρωτής Καθηγητής, ΕΚΠΑ
Εμμανουήλ Σίμος, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Περιεχόμενα

Καλώς ήρθατε στον κόσμο της Ηθικής!.....	4
1. Μπορεί να μας βοηθήσει η φιλοσοφία να ζούμε καλά;.....	5
Κείμενο 1: Τι χρειάζεται για να ζεις καλά;.....	5
Κείμενο 2: Η ευτυχία των σκύλων.....	5
Κείμενο 3: Μήπως η τέλεια ευτυχία δεν υπάρχει;.....	6
2. Η αρχαία φιλοσοφία ως τέχνη του βίου (Σωκράτης, Στωικοί, Επίκουρος).....	8
Κείμενο 1: Τι κάνει μια ζωή άξια να τη ζεις; (Σωκράτης).....	8
Κείμενο 2: Γεννιόμαστε ενάρετοι ή γινόμαστε;.....	8
Κείμενο 3: Η τέχνη του να ζεις ευτυχισμένα	9
3. Νόμοι του κράτους, ηθικοί κανόνες και υπακοή	10
Κείμενο 1: Τι γίνεται σε μια κοινωνία όπου ο καθένας επιλέγει ποιους νόμους θα τηρεί; ..	10
Κείμενο 2: Πότε η παρακοή σε έναν νόμο γίνεται ηθική πράξη;.....	10
Κείμενο 3: Πρέπει να υπακούμε στους νόμους του κράτους όταν αυτοί αντιβαίνουν στην ηθική μας;.....	12
4. Η ελευθερία των επιλογών.....	13
Κείμενο 1: Τι εξαρτάται πραγματικά από εμάς;.....	13
Κείμενο 2: Είναι η ελευθερία δώρο ή βάρος;.....	13
Κείμενο 3: Οι επιλογές μας και οι ευθύνες απέναντι στους άλλους.....	14
5. Υπάρχουν καλά ψέματα;.....	16
Κείμενο 1: Μπορεί κάποιος να λέει ψέματα για το καλό των άλλων;	16
Κείμενο 2: Πρέπει να λες πάντα την αλήθεια, ακόμα και όταν βλάπτει;.....	16

Καλώς ήρθατε στον κόσμο της Ηθικής!

Αγαπητές μαθήτριες και αγαπητοί μαθητές,

ετοιμαστείτε να ξεκινήσετε ένα ταξίδι στον κόσμο της Ηθικής. Το ταξίδι δεν θα σας πάει σε μακρινά και εξωτικά μέρη, γιατί ο κόσμος της Ηθικής είναι ο κόσμος της ζωής μας. Θα είναι, όμως, γεμάτο ιδέες, ενδιαφέροντα κείμενα, θεωρίες, παιχνίδια και ενδιαφέρουσες δραστηριότητες.

Η βαλίτσα αυτού του ταξιδιού είναι ο Φάκελος Υλικού που κρατάτε στα χέρια σας. Στον Φάκελο θα βρείτε κείμενα για όλα τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθείτε φέτος. Στην αρχή κάθε ενότητας υπάρχει μια μικρή εισαγωγή που θα σας βοηθήσει να καταλάβετε το θέμα και στη συνέχεια ακολουθούν κείμενα, ερωτήσεις και δημιουργικές δραστηριότητες.

Τι είναι όμως το μάθημα της Ηθικής; Είναι ένα μάθημα που θα σας βοηθήσει να σκεφτείτε για διάφορα θέματα που αφορούν το καλό και το κακό, το σωστό και το λάθος. Για παράδειγμα, α) είναι σωστό να πείτε ψέματα για να προστατεύσετε μία φίλη; β) Έχετε υποχρεώσεις σε ανθρώπους που διαφέρουν από εσάς ή δεν γνωρίζετε προσωπικά; γ) Είναι σωστό να χρησιμοποιείτε την τεχνητή νοημοσύνη για τις εργασίες σας;

Ο σκοπός του μαθήματος είναι να σας φέρει σε επαφή με σημαντικά ηθικά ζητήματα, να σας προβληματίσει γι' αυτά, να σας βοηθήσει να τα συζητάτε, να σας μάθει τον τρόπο να βρίσκετε τις δικές σας απαντήσεις και να αξιολογείτε τις απαντήσεις των άλλων. Το μάθημα της Ηθικής θα σας βοηθήσει να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας και να διαμορφώσετε την προσωπικότητά σας. Θα σας βοηθήσει να καταλάβετε πώς οι αποφάσεις μας μπορεί να επηρεάζουν όχι μόνο τη δική μας ζωή, αλλά και αυτή άλλων ανθρώπων. Επηρεάζουν επίσης και μη ανθρώπινα όντα όπως και το περιβάλλον συνολικά.

Η Ηθική δεν είναι ένα σύνολο απαρχαιωμένων και αυθαίρετων κανόνων που μας επιβάλλονται αυταρχικά για να καταστρέψουν τον αυθορμητισμό και τη χαρά της ζωής. Διαμορφώνεται μέσα στην ίδια τη ζωή, με βάση την εμπειρία όλων μας αλλά και μέσα από τις σκέψεις που γεννούν οι φιλοσοφικές και θρησκευτικές παραδόσεις. Η μελέτη της Ηθικής εκφράζει την κοινή μας επιθυμία να ζήσουμε μια καλή, ευτυχισμένη ζωή!

Ετοιμαστείτε! Το ταξίδι αρχίζει!

1. Μπορεί να μας βοηθήσει η φιλοσοφία να ζούμε καλά;

Όλοι θέλουμε να είμαστε ευτυχισμένοι. Αν, όμως, ρωτήσεις δέκα ανθρώπους τι σημαίνει αυτό, θα πάρεις δέκα διαφορετικές απαντήσεις: χρήματα, υγεία, αγάπη, επιτυχία, ηρεμία. Κι όμως, ακόμα κι όταν κάποιος τα έχει όλα αυτά, δεν είναι πάντα ευτυχισμένος. Από τι εξαρτάται, λοιπόν, η ευτυχία και μπορούμε να την επηρεάσουμε;

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Τι χρειάζεται για να ζεις καλά;

Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η ηθική μάς βοηθά πρακτικά στην καθημερινή ζωή. Υποστήριζε ότι όλοι οι άνθρωποι επιδιώκουμε την ευτυχία και αναζητούμε την «ευδαιμονία» της ψυχής, που είναι το πιο σημαντικό αγαθό. Η ευδαιμονία, όμως, δεν έρχεται αμέσως, αλλά χρειάζεται χρόνο και προσπάθεια.

«το υπέρτατο αγαθό φέρει το όνομα ευδαιμονία, είναι –ολοφάνερα– κάτι το αυτονόητο, κάτι στο οποίο βρίσκονται σύμφωνοι όλοι... αν λοιπόν έτσι έχουν τα πράγματα, το ύψιστο, τότε, για τον άνθρωπο αγαθό καταντάει να είναι ενέργεια της ψυχής σύμφωνη με την αρετή (...) με μια προσθήκη ακόμη: “σε μια τέλεια ζωή”. Ένα, πράγματι, μόνο χελιδόνι δεν κάνει την άνοιξη, ούτε και μια μόνο μέρα· έτσι ακριβώς δεν φτάνει να κάνει ευτυχισμένο και ευδαίμονα τον άνθρωπο μια μόνο μέρα ή μια μικρή περίοδος χρόνου.»

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, τόμος Α', 1097b-1098a, μτφρ. Δημήτριος Λυπουρλής, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2006, σσ. 159-165.

Ερώτηση κατανόησης

Τι εννοεί ο Αριστοτέλης λέγοντας ότι «ένα χελιδόνι δεν κάνει την άνοιξη»; Με τι το συνδέει στο κείμενο; Πώς φαίνεται να διαφέρει η αντίληψή του για την ευδαιμονία από αυτό που εννοούμε σήμερα όταν μιλάμε για ευτυχία;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η ευτυχία των σκύλων

Ο Ουαλός φιλόσοφος Μαρκ Ρόουλαντς παρατηρεί τον σκύλο του, τον Σάντοου, και διαπιστώνει κάτι ενδιαφέρον: ο σκύλος βρίσκει χαρά ακόμα και στις πιο απλές καθημερινές στιγμές, χωρίς σκέψη, χωρίς προσπάθεια. Αυτή η παρατήρηση τον οδηγεί σε ένα ερώτημα για εμάς.

«Με την αυθεντική ευτυχία που βρίσκει ο Σάντοου ακόμα και στην πιο τετριμμένη δραστηριότητα, δείχνει μια αφοσίωση στη ζωή και στη δράση που εμείς οι άνθρωποι δυσκολευόμαστε πολύ να μιμηθούμε. (...) Όχι ότι έχει κάνει την ευτυχία ανέφικτη για εμάς –την έχει κάνει απλώς δυσκολότερη. Για έναν σκύλο η ευτυχία έρχεται άκοπα. Για εμάς, είναι επίτευγμα που έρχεται με πολύ κόπο, καμιά φορά και με πολύ οδύνη. (...) Οι σκύλοι είναι φύσει φιλόσοφοι. Εμείς, ό,τι ξέρουμε –αν δηλαδή ξέρουμε τίποτα–, το ξέρουμε μέσω της σκέψης. Οι σκύλοι, αντίθετα, γνωρίζουν ζώντας.»

Rowlands M., *Η ευτυχία των σκύλων*. μτφρ. Γ. Καραμπέλας, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2025, σσ. 16-17.

Ερώτηση κατανόησης

Τι διαπιστώνει ο Ρόουλαντ παρατηρώντας τον σκύλο του;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Μήπως η τέλεια ευτυχία δεν υπάρχει;

Ο Γερμανός φιλόσοφος Άρθουρ Σοπενχάουερ ξεκινά από κάτι που δύσκολα παραδεχόμαστε: ίσως η τέλεια ευτυχία να μην υπάρχει. Αν αυτό ισχύει, τι μένει; Μήπως το ερώτημα της ηθικής δεν είναι «πώς να γίνω ευτυχισμένος» αλλά κάτι άλλο;

«η θετική και τέλεια ευτυχία είναι αδύνατη· το μόνο που μπορούμε είναι μια κατάσταση συγκριτικά πιο ανώδυνη. Ωστόσο, η συνειδητοποίηση του σημείου αυτού μπορεί να βοηθήσει σε μεγάλο βαθμό να συμμετέχουμε στην ευτυχία που επιτρέπει η ζωή. Με τέτοιο τρόπο μάλιστα που τα μέσα για να κατακτήσουμε τον στόχο αυτό, εκτός από ελάχιστα, βρίσκονται στα χέρια μας»

Σοπενχάουερ Α., *Η τέχνη του να είσαι ευτυχισμένος*, μτφρ. Μ. Καλοφωλιά, Αθήνα: Πατάκη, 2015, σ. 30.

Ερώτηση κατανόησης

Τι προτείνει ο Σοπενχάουερ αντί για την «τέλεια ευτυχία»; Είναι αυτό κάτι που εξαρτάται από εμάς, σύμφωνα με το κείμενο;

Ερώτηση προβληματισμού

Ο Αριστοτέλης και ο Σοπενχάουερ λένε με διαφορετικούς τρόπους ότι η ευτυχία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εμάς. Υπάρχουν όμως πράγματα που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Πότε, κατά τη γνώμη σας, η ευτυχία είναι επιλογή και πότε όχι;

Δραστηριότητα

Γράψτε ανώνυμα σε ένα χαρτί: «Για μένα, ευτυχία σημαίνει...». Τα χαρτιά ύστερα διαβάζονται φωναχτά. Στη συνέχεια χωριστείτε σε ομάδες: για κάθε απάντηση που ακούσατε, συζητήστε ποιος φιλόσοφος του κεφαλαίου θα συμφωνούσε ή θα διαφωνούσε και γιατί.

2. Η αρχαία φιλοσοφία ως τέχνη του βίου (Σωκράτης, Στωικοί, Επίκουρος)

Υπάρχουν πράγματα που τα μαθαίνουμε στην πράξη. Ένας μουσικός δεν γίνεται καλύτερος μόνο διαβάζοντας, αλλά με εξάσκηση. Μήπως το ίδιο ισχύει και για το πώς ζούμε; Αρκεί να ξέρουμε τι είναι σωστό ή χρειάζεται και κάτι παραπάνω; Οι αρχαίοι φιλόσοφοι πίστευαν ότι η φιλοσοφία είναι τρόπος ζωής, δηλαδή μια «τέχνη του βίου».

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Τι κάνει μια ζωή αξία να τη ζεις; (Σωκράτης)

Ο Σωκράτης δεν έγραψε ποτέ τίποτα. Πέρασε τη ζωή του συζητώντας με ανθρώπους στην αρχαία αγορά της Αθήνας, θέτοντας ερωτήσεις που πολλοί θεωρούσαν ενοχλητικές. Όταν δικάστηκε για αυτό, δεν το αρνήθηκε, αντιθέτως, εξήγησε γιατί δεν μπορούσε να σταματήσει.

«το μεγαλύτερο αγαθό που υπάρχει για τον άνθρωπο, είναι κάθε μέρα να μιλάει για την αρετή και για τα άλλα για τα οποία εσείς με ακούτε να συζητάω και να εξετάζω τον εαυτό μου και τους άλλους, ενώ τη ζωή χωρίς ηθική εξέταση δεν αξίζει να τη ζει (...)»

Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους* (38a), μτφρ. Θανάσης Σαμαράς, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2003, σσ. 237-239.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με το κείμενο, τι χαρακτηρίζει ο Σωκράτης ως «μεγαλύτερο αγαθό» για τον άνθρωπο;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Γεννιόμαστε ενάρετοι ή γινόμαστε;

Ο Σενέκας, Ρωμαίος φιλόσοφος του 1ου αιώνα μ.Χ., παρατηρεί τους ανθρώπους των πρώτων εποχών, δυνατούς, σκληραγωγημένους, να ζουν μια απλή ζωή και παρατηρεί πως κάτι τους έλειπε.

«την αρετή δεν την δίνει η Φύση· για να γίνει κανείς ενάρετος χρειάζεται τέχνη. ... Οι άνθρωποι εκείνοι δεν ήξεραν τι είναι δικαιοσύνη, τι είναι φρόνηση, τι είναι εγκράτεια, τι είναι ανδρεία. Η τραχιά ζωή τους είχε βέβαια κάποια στοιχεία που έμοιαζαν με όλες αυτές τις αρετές· αλλά η αρετή δεν φτάνει στην ψυχή, παρά μόνο μέσω της διδασχής, της παιδείας και της συνεχούς και επίμονης άσκησης που οδηγεί στην ηθική τελειότητα.»

Σενέκας, *Επιστολή 90* (40, 45), μτφρ. Τ. Νικολαΐδης, Αθήνα: Στιγμή, 2002.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με τον Σενέκα, τι δεν μπορεί να δώσει η Φύση στον άνθρωπο, και τι χρειάζεται αντί αυτού;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Η τέχνη του να ζεις ευτυχισμένα

Ο Επίκουρος ενδιαφέρεται όχι μόνο για το πώς να γίνουμε καλοί άνθρωποι, αλλά κυρίως για το πώς να ζήσουμε ευτυχισμένα.

«... πολυτιμότερη η φρόνηση και από τη φιλοσοφία ακόμα, γιατί από αυτή απορρέουν όλες οι αρετές: η φρόνηση που μας διδάσκει ότι δεν είναι δυνατόν να ζει κανείς χαρούμενα αν η ζωή του δεν έχει γνώση, ομορφιά και δικαιοσύνη, και ούτε πάλι μπορεί να έχει η ζωή του γνώση, ομορφιά και δικαιοσύνη αν δεν έχει και χαρά. Γιατί οι αρετές αυτές είναι σύμφυτες με το να ζει κανείς ευτυχισμένα, κι η ευτυχισμένη ζωή είναι αψεχώριστη από τις αρετές.» (Επιστολή προς Μενοικέα 132)

Επίκουρος, *Αναγνωστικό της επικούρειας φιλοσοφίας και τέχνης του ζην: Θεματική ταξινόμηση των αρχαίων πηγών*, μτφρ. Γ. Αβραμίδης, Θεσσαλονίκη: Θύραθεν, 2000, σ. 179.

Ερώτηση κατανόησης

Τι λέει ο Επίκουρος ότι δεν μπορεί να έχει κανείς αν η ζωή του δεν έχει χαρά;

Ερώτηση προβληματισμού

Τι σημαίνει, σύμφωνα με τους αρχαίους φιλοσόφους που παρουσιάζονται στο κεφάλαιο, ότι η φιλοσοφία είναι «τέχνη του βίου»; Ποια στοιχεία της καθημερινής ζωής του ανθρώπου συνδέονται με αυτή την ιδέα;

Δραστηριότητα

Ένας συμμαθητής ή μια συμμαθήτριά σας λέει: «Δεν χρειάζεται να σκέφτομαι αν είμαι καλός άνθρωπος. Απλώς κάνω αυτό που μου λένε οι γονείς μου ή οι καθηγητές μου και δεν έχω πρόβλημα με κανέναν.». Χωριστείτε σε ομάδες. Οι μισοί να υποστηρίξετε ότι αυτό αρκεί και οι άλλοι μισοί ότι δεν αρκεί, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα από τα κείμενα που διαβάσατε. Παρουσιάστε τις απόψεις σας στην τάξη.

3. Νόμοι του κράτους, ηθικοί κανόνες και υπακοή

Υπάρχουν νόμοι του κράτους, όπως ο Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας, που είναι σημαντικοί για την ασφάλεια όλων μας. Οι νόμοι βοηθούν τους ανθρώπους να ζουν μαζί και να αποφεύγονται συγκρούσεις. Υπήρξαν όμως και νόμοι που κάποιοι αρνήθηκαν να τηρήσουν, ακόμα κι όταν γνώριζαν ότι θα τιμωρηθούν. Παλιότερα, για παράδειγμα, οι γυναίκες δεν είχαν δικαίωμα ψήφου κι όμως αγωνίστηκαν ενάντια σε αυτόν τον νόμο. Ήταν λάθος που αντιστάθηκαν; Πρέπει οι πολίτες να κρατούν μια στάση ανυπακοής σε άδικους νόμους, ειδικά σε μη δημοκρατικά καθεστώτα, και πρέπει να είναι έτοιμοι να δεχτούν τις συνέπειες αυτής της στάσης;»

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Τι γίνεται σε μια κοινωνία όπου ο καθένας επιλέγει ποιους νόμους θα τηρεί;

Ο Σωκράτης έχει καταδικαστεί σε θάνατο. Ο μαθητής του Κρίτωνας τον επισκέπτεται στη φυλακή και του προτείνει να δραπετεύσει. Ο Πλάτωνας, στον διάλογο «Κρίτων», παρουσιάζει τον Σωκράτη να μιλά με τους νόμους και την πολιτεία για το ζήτημα, απαντώντας έτσι στην πρόταση του μαθητή του.

«ΣΩ. Σκέψου το εξής: αν ενώ εμείς πρόκειται να αποδράσουμε από εδώ –ή όπως αλλιώς πρέπει να την πούμε αυτή την πράξη– έρθουν οι νόμοι και οι αρχές της πόλης και σταθούν δίπλα μας και μας ρωτήσουν: “Πες μας, Σωκράτη, τι έχεις στο μυαλό σου να κάνεις; Κάτι άλλο σχεδιάζεις ή αυτή την πράξη με την οποία θα καταστρέψεις εμάς τους νόμους και ολόκληρη την πόλη στον βαθμό που εξαρτάται από σένα; Ή νομίζεις ότι είναι δυνατό να συνεχίσει να υπάρχει και να μην ανατραπεί εκείνη η πόλη στην οποία οι δικαστικές αποφάσεις δεν έχουν καμία ισχύ, αλλά ακυρώνονται και καταργούνται από τους απλούς πολίτες;”»

Πλάτων, *Κρίτων* 50b-c, μτφρ. Θανάσης Σαμαράς, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2003, σσ. 369-371.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με τους «Νόμους» στο κείμενο, τι θα συνέβαινε στην πολιτεία αν κάθε πολίτης μπορούσε να ακυρώνει τις αποφάσεις των δικαστηρίων;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Πότε η ανυπακοή σε έναν νόμο γίνεται ηθική πράξη;

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζ. (1929–1968) ήταν ηγέτης του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα των Αφροαμερικανών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Συνελήφθη το 1963 στο Μπέρμιγχαμ

της Αλαμπάμα, επειδή οργάνωσε ειρηνικές διαδηλώσεις ενάντια στους νόμους φυλετικού διαχωρισμού. Από τη φυλακή έγραψε μια επιστολή στην οποία απαντούσε σε εκείνους που τον κατηγορούσαν ότι παρανομεί.

«Κάποιος μπορεί να ρωτήσει: “Πώς μπορείς να υπερασπίζεσαι το να παραβιάζεις μερικούς νόμους και να υπακούς σε άλλους;” Η απάντηση βρίσκεται στο γεγονός ότι υπάρχουν δύο είδη νόμων: οι δίκαιοι και οι άδικοι. Θα ήμουν ο πρώτος που θα υποστήριζε την υπακοή στους δίκαιους νόμους. Κάποιος έχει όχι μόνο νομική αλλά και ηθική ευθύνη να υπακούει στους δίκαιους νόμους. Αντίθετα, έχει ηθική ευθύνη να μην υπακούει στους άδικους νόμους. Συμφωνώ με τον Άγιο Αυγουστίνο ότι “ένας άδικος νόμος δεν είναι νόμος”».

Κινγκ Μ.Λ., Επιστολή από τη φυλακή του Μπέρμιγχαμ, μτφρ. Γ. Σταματέλλος.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, τι είδους υποχρέωση έχουμε απέναντι σε έναν άδικο νόμο;

Ερώτηση προβληματισμού

Ο Σωκράτης και ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ βρίσκονται και οι δύο αντιμέτωποι με νόμους που θεωρούν άδικους, αλλά κάνουν αντίθετες επιλογές. Ποια επιλογή σας φαίνεται πιο σωστή και γιατί;

Πρέπει να γίνονται δεκτές οι συνέπειες της ανυπακοής;

Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και συζητήστε το εξής ερώτημα: Ένας νόμος απαγορεύει μια πράξη που εσείς θεωρείτε δίκαιη. Τι θα έπρεπε να κάνει ένας πολίτης; Οι ομάδες μπορούν να εξετάσουν διαφορετικές θέσεις:

Να υπακούμε πάντα στους νόμους για να διατηρείται η τάξη στην κοινωνία.

Να ακολουθούμε τη συνείδησή μας ακόμη και αν χρειαστεί να παραβιάσουμε έναν νόμο.

Να προσπαθούμε να αλλάξουμε έναν άδικο νόμο με ειρηνικούς τρόπους. Κάθε ομάδα παρουσιάζει τα επιχειρήματά της στην τάξη.

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Πρέπει να υπακούμε στους νόμους του κράτους όταν αυτοί αντιβαίνουν στην ηθική μας;

Στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή βλέπουμε την δραματική σύγκρουση ανάμεσα σε δύο «νόμους». Ο βασιλιάς Κρέοντας εκπροσωπεί τον νόμο του κράτους και διατάζει να μη θαφτεί ο Πολυνείκης, ο αδελφός της Αντιγόνης, γιατί πιστεύει ότι έτσι προστατεύει την τάξη της πόλης.

ΚΡΕ Εσύ, που το κεφάλι σου μας κατεβάζεις κάτω· ομολογείς ή θα μας πεις πως δεν τα έχεις κάνει;

ΑΝΤ Κι ομολογώ και δε σας λέω πως δεν τα έχω κάνει. **ΚΡΕ** Πάρε τα πόδια σου εσύ και τράβα όπου θέλεις, λεύτερος από τις βαριές κατηγορίες· φύγε.

Τώρα εσύ: Πες σύντομα, μην το τραβάς σε μάκρος: Τη γνώριζες την προσταγή που τό 'χε απαγορεύσει; **ΑΝΤ** Τη γνώριζα· μα πώς αλλιώς; Ξεκάθαρη πια ήταν.

ΚΡΕ Παρ' όλα αυτά το τόλμησες να παραβείς τον νόμο;

ΑΝΤ Γιατί δε μου το πρόσταξε αυτό ο μέγας Δίας ούτε και η συγκάτοικος με τους θεούς του Άδη,

η Δίκη, είναι που όρισε στον κόσμο τέτοιους νόμους. Ούτε και νόμιζα ποτέ πως έχουν τέτοιο κύρος πια οι δικές σου προσταγές, ώστε, θνητός που είσαι, τους άγραφους κι ασάλευτους νόμους να ξεπεράσεις.

Σοφοκλής, *Αντιγόνη* 441-455, μτφρ. Στ. Μπαζάκου–Μαραγκουδάκη, Αθήνα, 1996.

Ερώτηση κατανόησης

Με ποιο επιχείρημα δικαιολογεί η Αντιγόνη την ανυπακοή της στην εντολή του Κρέον;

4. Η ελευθερία των επιλογών

Κάθε μέρα παίρνουμε αποφάσεις. Άλλες είναι μικρές, όπως τι θα φορέσουμε, τι θα διαβάσουμε ή ποιον χαρακτήρα θα διαλέξουμε σε ένα video game. Άλλες όμως είναι πιο σημαντικές, γιατί επηρεάζουν όχι μόνο εμάς αλλά και τους άλλους, όπως οι σπουδές ή το επάγγελμά μας. Όταν έχουμε πολλές επιλογές, νιώθουμε ελεύθεροι. Όσο περισσότερες επιλογές έχουμε, τόσο περισσότερες δυνατότητες ανοίγονται μπροστά μας. Όμως είναι όλες οι επιλογές ηθικά σωστές; Τι συμβαίνει όταν μια επιλογή μας ωφελεί αλλά αδικεί κάποιον άλλον;

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Τι εξαρτάται πραγματικά από εμάς;

Στο «Εγχειρίδιο» του Στωικού φιλόσοφου Επίκτητου (1ος αιώνας μ.Χ.), η πραγματική ελευθερία βρίσκεται στην ικανότητά μας να επιλέγουμε πώς αντιδρούμε στα γεγονότα και στα πράγματα γύρω μας. Στο «Εγχειρίδιό» του μιλά για το τι σημαίνει να είσαι πραγματικά ελεύθερος.

«Από τα πράγματα, άλλα είναι στη δύναμή μας και άλλα δεν είναι. Στη δύναμή μας είναι η γνώμη που σχηματίζουμε για κάτι, η έφεση, η επιθυμία για κάτι, η αποστροφή, μ' έναν λόγο: κάθε δικό μας ενέργημα· στη δύναμή μας, από την άλλη, δεν είναι το σώμα μας, η περιουσία, η υπόληψη, τα αξιώματα, μ' έναν λόγο: ό,τι δεν είναι δουλειά δική μας.

Όσα πράγματα, τώρα, είναι στη δύναμή μας, είναι από τη φύση τους ελεύθερα, απαράκωλυτα, ανεμπόδια· όσα πάλι δεν είναι στη δύναμή μας, είναι επισφαλής, εξαρτημένα, δεσμευμένα, ξένα σ' εμάς.»

Επίκτητος, *Εγχειρίδιον* 1-2, μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Πόλις, 2020, σ. 17.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με τον Επίκτητο, ποια πράγματα εξαρτώνται από εμάς και ποια όχι; Πώς μπορεί αυτό να μας βοηθήσει στο να γίνουμε ηθικά σωστοί;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Είναι η ελευθερία δώρο ή βάρος;

Ο Ζαν-Πολ Σαρτρ, Γάλλος φιλόσοφος του 20ού αιώνα, υποστήριξε κάτι που φαίνεται παράδοξο: ο άνθρωπος δεν διάλεξε να γεννηθεί, δεν διάλεξε την εποχή του ούτε την οικογένειά

του. Και όμως, από τη στιγμή που υπάρχει, δεν μπορεί παρά να επιλέγει, αυτός είναι και η βάση της ηθικής μας υπευθυνότητας.

«Είμαστε μόνοι, χωρίς δικαιολογίες. Αυτό θα το εκφράσω λέγοντας ότι ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να είναι ελεύθερος. Καταδικασμένος, γιατί δεν δημιούργησε ο ίδιος τον εαυτό του· πλην όμως ελεύθερος, γιατί από τη στιγμή που ρίχτηκε στον κόσμο, είναι υπεύθυνος για όλα όσα κάνει.»

Σαρτρ Ζ-Π., *Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός*, μτφρ. Α. Χατζημωυσής, Αθήνα: Δώμα, 2020, σ. 39.

Ερώτηση κατανόησης

Τι εννοεί ο Σαρτρ όταν λέει ότι ο άνθρωπος είναι «καταδικασμένος να είναι ελεύθερος»;

Ερώτηση προβληματισμού

Ο Επίκτητος γράφει ότι η ελευθερία βρίσκεται στο να επιλέγεις πώς αντιδράς σε ό,τι σου συμβαίνει. Ο Σαρτρ υποστηρίζει ότι είσαι υπεύθυνος για κάθε επιλογή σου, ακόμα και όταν δεν αποφασίζεις ουσιαστικά για αυτά που σε έχουν καθορίσει. Ποια από τις δύο θέσεις σου φαίνεται πιο κοντά στην πραγματικότητα και γιατί;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Οι επιλογές μας και οι ευθύνες απέναντι στους άλλους

Στον Μικρό Πρίγκιπα του Antoine de Saint-Exupéry, ο Μικρός Πρίγκιπας συναντά μια αλεπού. Η αλεπού του ζητά κάτι που ο Πρίγκιπας δεν περιμένει.

Η αλεπού σώπασε και κοίταξε για κάμποση ώρα τον μικρό πρίγκιπα:

«Σε παρακαλώ ... εξημέρωσέ με...», του είπε.

«Θέλω», είπε ο μικρός πρίγκιπας, «μα δεν έχω μπροστά μου πολύ καιρό. Έχω να βρω φίλους και να μάθω ένα σωστό πράγμα.»

«Δεν μαθαίνεις παρά τα πράγματα που εξημερώνεις», είπε η αλεπού. «Οι άνθρωποι δεν έχουν πια καιρό να μάθουν τίποτα. Αγοράζουν έτοιμα πράγματα απ' τους εμπόρους. Μα αφού δεν υπάρχουν έμποροι φίλων, οι άνθρωποι δεν έχουν πια φίλους. Αν θέλεις ένα φίλο, εξημέρωσέ με!»

«Τι πρέπει να κάνω;», ρώτησε ο μικρός πρίγκιπας.

«Πρέπει να 'χεις μεγάλη υπομονή», απάντησε η αλεπού.

Saint-Exupéry, A., *Ο Μικρός Πρίγκιπας*, μτφρ. Δ. Ζορμπάλα, Αθήνα: Πατάκης, 2015, σσ. 82-83.

Ερώτηση κατανόησης

Τι εννοεί η αλεπού όταν λέει «δεν μαθαίνεις παρά τα πράγματα που εξημερώνεις»;

Δραστηριότητα

Ένας/μία μαθητής/μαθήτρια βλέπει έναν φίλο/μία φίλη του/της να κοροϊδεύει έναν συμμαθητή/μία συμμαθήτριά του/της. Αργότερα λέει: «Δεν έφταιγα εγώ, δεν έκανα τίποτα.» Χωριστείτε σε δύο ομάδες. Η πρώτη υποστηρίζει ότι ο/η μαθητής/μαθήτρια δεν φταίει, δεν έκανε κάτι κακό. Η δεύτερη υποστηρίζει ότι φταίει, η σιωπή ήταν κι αυτή επιλογή. Κάθε ομάδα ετοιμάζει δύο επιχειρήματα και τα παρουσιάζει στην τάξη.

5. Υπάρχουν καλά ψέματα;

Υπάρχουν ψέματα που μπορεί να είναι χρήσιμα ή ακόμη και καλά; Κι αν υπάρχουν γιατί τόσο συχνά μας παροτρύνουν να λέμε την αλήθεια; Φαντάσου ότι ο καλύτερός σου φίλος σου δείχνει ένα σχέδιο που έκανε και σου ζητά τη γνώμη σου. Δεν σου αρέσει καθόλου. Τι κάνεις; Λες την αλήθεια ή ένα «ευγενικό» ψέμα; Κι αν το ψέμα τον γλιτώνει από μια στιγμή αμηχανίας, σημαίνει αυτό ότι ήταν σωστό;

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Μπορεί κάποιος να λέει ψέματα για το καλό των άλλων;

Στην Πολιτεία, ο Πλάτων συζητά ποιος έχει το δικαίωμα να λέει ψέματα και υπό ποιες συνθήκες.

«Αν λοιπόν είναι να ειπωθεί ένα ψέμα, θα ειπωθεί από τους φύλακες της πόλης και μόνον απ' αυτούς, για να ξεγελάσουν είτε κάποιους εχθρούς είτε κάποιους πολίτες για το καλό της πόλης· σ' όλους τους άλλους δεν θα επιτρέπεται να αγγίζουν αυτό το πράγμα. Το να πει όμως ένας απλός πολίτης σε τέτοιους άρχοντες ψέμα θα το χαρακτηρίσουμε ολίσθημα μεγαλύτερο από αυτό στο οποίο πέφτει ένας άρρωστος ή ένας αθλητής, όταν δεν λέει στον γιατρό ή στον προπονητή του την αλήθεια για τη σωματική του κατάσταση ή όταν ένας ναύτης αναφέρει ανυπόστατα πράγματα στον κυβερνήτη σχετικά με το πλοίο και το πλήρωμα, τη δική του κατάσταση ή την κατάσταση κάποιου άλλου ναύτη.»

Πλάτων, *Πολιτεία* 389c, μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα: Πόλις, σ. 183.

Ερώτηση κατανόησης

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, σε ποιους επιτρέπεται να λέμε ψέματα και για ποιο σκοπό;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Πρέπει να λες πάντα την αλήθεια, ακόμα και όταν βλάπτει;

Ο Ιμμάνουελ Καντ πίστευε ότι το ψέμα είναι πάντα λάθος, χωρίς εξαιρέσεις. Τέθηκε όμως το εξής δίλημμα:

«Πολλοί από τους σύγχρονους του Καντ έβρισκαν την εμμονή του με τους απόλυτους

κανόνες παράξενη, και του το έλεγαν. Ένας κριτικός τον προκάλεσε με το ακόλουθο παράδειγμα: Ας φανταστούμε ότι κάποιος προσπαθεί να ξεφύγει από έναν δολοφόνο και σας λέει ότι πηγαίνει σπίτι να κρυφτεί. Τότε καταφθάνει ο δολοφόνος και σας ρωτά πού βρίσκεται ο φυγάς. Πιστεύετε ότι εάν του πείτε την αλήθεια, συνεργείτε σε φόνο; Επιπλέον, ο δολοφόνος βρίσκεται ήδη στον σωστό δρόμο, οπότε εάν παραμείνετε σιωπηλοί η κατάληξη θα είναι μάλλον η χειρότερη δυνατή. Τι πρέπει να κάνετε;»

Rachels J., & Rachels S., *Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ξ. Μπαμιατζόγλου, Αθήνα: Εκδόσεις Οκτώ, 2012, σ. 183.

Ερώτηση κατανόησης

Ποιο είναι το δίλημμα που αντιμετωπίζει ο αφηγητής στο κείμενο;

Ερώτηση προβληματισμού

Αν κάποιος έχει το δικαίωμα να λέει ψέματα «για το καλό μας», ποιος αποφασίζει τι είναι καλό για εμάς;

Δραστηριότητα:

Ένας/μία συμμαθητής/συμμαθήτριά σας σάς παρακάλεσε να μην πείτε σε κανέναν ότι έφυγε νωρίς από το σχολείο, γιατί είχε πρόβλημα με την οικογένεια αλλά δεν θέλει να το μάθει κανείς. Λίγο αργότερα, ένας ή μία καθηγητής/καθηγήτριά σας ρωτά: «Ξέρεις πού είναι;»

Βήμα 1: Γράψτε μόνοι σας, σε μία ή δύο προτάσεις, τι θα κάνατε και γιατί.

Βήμα 2: Συγκρίνετε τις απαντήσεις σας μέσα στην τάξη. Ακολουθήσατε όλοι την ίδια λογική; Αν υπάρχουν διαφωνίες, προσπαθήστε να εντοπίσετε σε τι ακριβώς διαφωνείτε.

Βήμα 3: Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και συζητήστε. Ετοιμάστε μία πρόταση για να μοιραστείτε με την τάξη: υπάρχει κατάσταση στην οποία θα διαφωνούσατε και με τον Πλάτωνα και με τον Καντ; Ποια είναι αυτή και γιατί;